
Ocene in poročila

F r a n c e K r e s a l : Zgodovina socialne in gospodarske politike v Sloveniji od liberalizma do druge svetovne vojne. Cankarjeva založba, Ljubljana 1998, 333 strani (Ekonomska knjižnica)

Priznani raziskovalec in najbrž največji poznavalec socialne zgodovine pri nas dr. France Kresal, znanstveni svetnik Inštituta za novejšo zgodovino, se v knjigi *Zgodovina socialne in gospodarske politike v Sloveniji od liberalizma do druge svetovne vojne* ukvarja predvsem z zgodovino socialne politike, obravnava pa tudi gospodarsko politiko kot poglobitni razlog za socialno politiko. V knjigi, v kateri je bolj ali manj zbran njegov raziskovalni opus, predstavlja glavne pojme oziroma pojavne oblike socialne politike, njihov začetek in razvoj. Gre za resnično zgodovino delavskega gibanja, vendar ne kot političnega gibanja, temveč kot socialnega, ki je reševalo socialna vprašanja. V resnici večji del knjige obravnava delo delavcev, delojemalcev, režim dela, kako so bili zaščiteni v odnosu do delodajalca in kako so se prebijali skozi življenje.

Knjiga vsebinsko zajema in prikazuje značilnosti socialne politike in z njo ozko povezane gospodarske politike v obdobju sto let, od srede 19. stoletja dalje, ko se je zaradi industrializacije v Avstriji začela razvijati tudi socialna politika oziroma zakonodaja, ki je imela s strani države nalogo zaščititi delojemalce in jih obvarovati pred pretiranim izkoriščanjem s strani nosilcev kapitala. Kresal poudarja, da je država to morala storiti, se vplesti v odnos med delodajalci in delojemalci, kajti le-ti so bili povsem nezaščiteni pred kapitalisti (imenuje jih podjetniki). Njegovo razpravljanje o socialni politiki na eni strani omejuje letnica 1859, ko je bil v Avstriji z Obrtnim redom uveljavljen gospodarski liberalizem in se je tam in s tem tudi na našem narodnostnem ozemlju začela industrijska družba, večji del pa končuje z začetkom 2. svetovne vojne, čeprav v nekaterih primerih poseže tudi v socialno politiko med njo oziroma po njej, vse do 'danes'. V glavnem pa je težišče njegovega raziskovalnega dela ostalo obdobje med svetovnima vojnama.

Knjiga ima 16 poglavij, v katerih avtor obravnava v glavnem neagrarne gospodarske panoge, saj je prav za te značilen odnos med delodajalci in delojemalci. V enem poglavju sicer poseže tudi na področje kmetijske politike, ko predstavi na primeru predvojnega okraja Novo mesto kmetijsko politiko v funkciji socialne politike na podeželju. Predstavi posestno strukturo, ki pokaže na značilno majhnost kmetij, saj jih je bilo več kot polovica velikih do 5 ha, na primeru vzorčnih kmetij pa nazorno predstavi njihove prihodke in odhodke. Ugotovitev je, da od kmetije, velike do 5 ha, ni bilo mogoče živeti brez dodatnega dela oziroma zaslužka - z dninami in z domačo obrtjo. Primankljaj je namreč znašal letno 2500 dinarjev, kar konec tridesetih let ni bila tako majhna vsota. Vsekakor je neugodna posestna sestava s prevladujočimi majhnimi kmetijami bila na vsem slovenskem ozemlju močan generator deagrarnizacije in večanja števila zaposlenih v izvenagrarni proizvodnji. Še pripomba na rob: to poglavje, sicer zelo zanimivo, pa

bi bilo bolje uvrstiti na konec knjige, ker smiselno ne spada med poglavja o gospodarski politiki v funkciji socialne politike med svetovnimi vojnami in splošne gospodarske razmere in industrijo, v katerem je poudarek na veliki gospodarski krizi v začetku tridesetih let.

Prvo poglavje *Zgodovina socialne in gospodarske politike v Sloveniji od liberalizma* (mišljen je gospodarski liberalizem nastal v Avstriji z uvedbo obrtne oziroma podjetniške svobode 1859) do druge svetovne vojne je na neki način uvod v knjigo in njeno problematiko. Uredniški ali avtorjev uvod, v katerem bi bila namen knjige in obravnavana problematika v njej še bolj sklenjeno predstavljena, bi bil kljub temu dobrodošel.

V poglavju *Socialna politika do konca prve svetovne vojne* Kresal sistematično predstavi razvoj delavske zaščitne zakonodaje in ustanov delavske zaščite v avstro-ogrskem obdobju oziroma faze varstva in zaščite delavcev v tem obdobju. To se je začelo šele leta 1883 z novelo k obrtnemu redu in se nadaljevalo s poznejšimi novelami. Do takrat je namreč potekala faza socialne politike, ko te dejansko ni bilo in je država vzdrževala socialni red in mir z represivnimi ukrepi. Za drugo fazo pa je bilo značilno posredovanje države pri urejanju delovnih razmer. Ob koncu tega obdobja je uživalo zaščito delavske zakonodaje okoli 30% slovenskega prebivalstva. Predstavi tudi 'režim', pod katerim so morali delavci, tisti, ki so dobivali za plačilo mezdo, delati: odmor, počitek, nedeljski počitek (o tem je objavil v reviji *Zgodovina za vse leta 1998* daljšo razpravo mag. Andrej Pančur), mezde (Kresal jih natančno navaja za litijsko predilnico od 1889 do 1913), odpovedni rok, otroško delo itd. Na koncu predstavi še delavsko gibanje in njegovo delovanje, zlasti stavke.

Nastanek jugoslovanske države leta 1918 je razvoj mezdnih odnosov v sodobnejšo obliko delovnih razmerij zavrl; nova delavska zakonodaja, sprejeta leta 1922, ko je bila delavska zaščita poenotena za celotno jugoslovansko državno ozemlje, namreč ni delavcem prinesla novih in večjih pravic. Glavne pridobitve delavske zakonodaje med svetovnimi vojnami, te natančno predstavi v poglavju *Socialna politika do konca druge svetovne vojne*, pa so bile: uvedba 8-urnega delavnika (konec decembra 1918), uvedba delavskih zaupnikov (decembra 1918), podpiranje brezposelnih (decembra 1918), uvedba delavske zbornice kot interesne predstavnice delavcev in nameščencev (maj 1921), stanovanjska zaščita (od leta 1918 do 1929), določanje minimalnih mezd, sklepanje kolektivnih pogodb (februar 1937), začetek uvajanja pokojninskega zavarovanja vseh delavcev (september 1937).

Z letom 1937, zlasti z določanjem minimalnih mezd, s sklepanjem kolektivnih pogodb, pa je nastopila tretja faza v socialni politiki; država je intervenirala glede sklepanja kolektivnih pogodb med delavskimi sindikati in delodajalci, ker je bila prepričana, da imajo sindikati prevelik vpliv pri urejanju delovnih razmerij. Država v odnosu med kapitalom in delom ni več ščitila šibkejšega, to je delojemalcev, ampak je določala pravice in dolžnosti obeh partnerjev po svoji presoji. Kresal v tem poglavju, pa tudi v poglavjih, v katerih obravnava delavske zaščitne ustanove, delovni čas, kolektivne pogodbe in normiranje minimalnih mezd in mezde in plače na Slovenskem v stotih letih, natančno in ilustrativno z mnogimi podatki prikaže socialno politiko in njene pojavne oblike med svetovnimi vojnami pri nas. Tako predstavi tudi stanovanjsko politiko kot del socialne politike; o stanovanjski zaščiti

izvemo, da je slovenska oblast po 1. svetovni vojni uvedla začasno rekvizicijo odvečnih in praznih stanovanj ne glede na lastništvo, pri čemer so bile za nespoštovanje te uredbe slovenske Narodne vlade zagrožene tudi zaporne in denarne kazni. Posebej predstavi socialno zavarovanje, zgodovino tega velikega socialnega dosežka, ki si ga je izborilo delavstvo v svojem 'boju' z delodajalci in državo. V Jugoslaviji ni bilo izvedeno za vse zaposlene, pokojninsko pa je bilo za delavce, zaposlene v industriji in obrti uzakonjeno šele leta 1937. V dveh poglavjih predstavi tudi zdravstveno zaščito: bolnišnice in bolnišnično zdravljenje ter zdraviliško zdravljenje.

V delu, v katerem govori avtor o socialni politiki, je posebno poglavje posvečeno tistemu, kar razumemo v ožjem smislu kot delavsko gibanje: delavskim strokovnim organizacijam, mezdnemu gibanju in stavkam. Kresalovo delo je najbrž najboljši in najlažji način za spoznavanje stavk v obdobju med svetovnima vojnama.

Poseben blok, ki pa je na svojstven način razdeljen po posameznih poglavjih po vsej knjigi, predstavlja gospodarska politika oziroma gospodarski razvoj, vključno s številom in strukturo delavcev v Sloveniji od leta 1919 do 1938. Pri tem je seveda vprašanje ali je treba najprej obravnavati delavske socialne zahteve in njihovo reševanje s socialno politiko ali predstaviti najprej vzrok, gospodarski razvoj in gospodarsko politiko, in s tem nakazati razloge za socialno politiko, ki je sledila. Kresal se je odločil, da bo dal poudarek na posledico in ne na vzrok; prednost pri obravnavanju je dal socialni politiki in ne gospodarski politiki in gospodarskemu razvoju. Glavni poudarek je dal socialni politiki, načinom varstva delavcev, kakršno jim je nudila država v določenem obdobju. Knjigo bi bilo najbrž bolje razdeliti na dva dela - najprej na del, v katerem bi bila najprej predstavljena gospodarska politika in gospodarski razvoj, pač vzrok in nato socialna politika kot posledica razvoja gospodarstva oziroma nujnost.

Najprej je v poglavjih, v katerih je obravnaval gospodarsko politiko, ta se prepletajo s poglavji o socialni politiki, prikazana gospodarska politika oziroma njeni ukrepi, ki so opredeljevali in izgrajevali gospodarski sistem v t.i. prvi Jugoslaviji. Avtor predstavi ukrepe Narodnega sveta ob ustanavljanju nove države, uvedbo državnega nadzora podjetij in zemljišč, katerih dohodki so odhajali v tujino in sekvester, nacionalizacijo, ki je bila to v pravem pomenu besede, namreč šlo je za 'ponašenje' kapitala oziroma lastnine, menjavo kron v dinarje, državne dolgove, carinsko in davčno politiko ter strukturo davkov. Šlo je za relativno dolgo prehodno, tranzicijsko dobo, saj je na primer v Sloveniji veljal avstrijski davčni sistem do leta 1928. Vse to Kresal natančno in nazorno prikaže.

Iz njegovih razprav lahko spoznamo, kakšna je bila gospodarska podoba slovenske družbe med svetovnima vojnama, kako je bila bogata in kako revna. Iz socialne strukture davkoplačevalcev, iz davka na plače, lahko spoznamo, kakšna je bila premoženjska sestava prebivalstva na Slovenskem. Ta ni bila 'rožnata', kot jo želijo danes mnogi videti z gloričiranjem 'starih dobrih časov'. Leta 1926 je davek od osebne dohodnine plačalo 31.200 prebivalcev Slovenije, od tega kar tri četrtine takih, ki so imeli manj kot 1000 dinarjev mesečnih dohodkov; le 3% je bilo takih davkoplačevalcev, ki so imeli letno nad 150.000 dinarjev letnih dohodkov, 120 oseb pa je izkazovalo letni dohodek nad 225.000 dinarjev oziroma 18.750 dinarjev mesečno, kar pa je bil petkratni dohodek bolj plačanih nameščencev.

Predstavi tudi gospodarsko politiko med veliko gospodarsko krizo, o čemer je v knjigi tudi posebno poglavje. V poglavju o gospodarski politiki govori tudi o reševanju kmečkih dolgov, o politiki agrarne reforme, obrtni in trgovinski politiki. Na koncu tega poglavja predstavi še stanje industrije leta 1938 in rezultate gospodarske politike. Predstavljen je tudi značilen slovenski kapitalist - podjetnik in prevladujoči tip podjetja. Značilen je bil podjetnik, ki je svoje podjetje, družbo z omejeno zavezo, v kateri je bilo zaposlenih do 200 delavcev, vodil sam. Takih podjetij je bilo v Sloveniji leta 1938 70%, 20% je bilo manjših in 10% večjih. Delniških družb je bilo malo - le 56, kar kaže na položaj 'kapitala' na Slovenskem. Domačih podjetij je bilo 86%, tuj kapital pa je bil zlasti v večjih podjetjih. Za Slovenijo je bilo značilno tudi to, da je bila polovica tovarniških obratov zgrajenih po 1. svetovni vojni, največ do leta 1925. V to poglavje ali kot nadaljevanje tega bi spadalo poglavje o številu in strukturi delavcev med vojnoma, ki pa je v knjigi postavljeno samostojno med tematikami, kamor organsko ne sodi. Na ta način se malce 'izgubi'.

Kljub nekaterim pripombam, ki so bolj 'lepotnega' značaja in gredo tudi na rovaš 'urednikovalskega' dela (ni namreč jasno kakšno delo sta opravila urednika knjige Lazarevič in Borak), pa je knjiga dr. Franceta Kresala izredno dobrodošlo delo za vse, ki jih socialna politika in njen zgodovinski razvoj zanima. V tej knjigi je namreč mogoče spoznati vse pojme iz socialne politike, o katerih danes toliko slišimo iz usta sindikalistov in politikov in o katerih tudi sami med seboj mnogo govorimo. Mnogokrat bolj na pamet. V Kresalovem delu pa dobi natančen in pazljiv bralec odgovore na vse pojme oziroma pojavne oblike socialne politike od njenih začetkov na naših tleh, pa za nekatere primere (npr. mezde in plače) kar do 'danes'. Še bolj pa bi bilo to enostavno, če bi imela knjiga vsebinsko kazalo, kar bi ji dalo večjo ali vsaj lažjo uporabnost. Knjiga namreč vsebuje toliko podatkov, ki odkrivajo gospodarsko in socialno zgodovino zadnjih sto let na Slovenskem, da bi ji lahko rekli tudi enciklopedija socialne in gospodarske politike v Sloveniji. Vsekakor dobrodošla knjiga, s katero je zapolnjena za širši krog bralcev še ena t.i. siva lisa v naši zgodovini in v zgodovinopisju. S knjigo dr. Franceta Kresala *Zgodovina socialne in gospodarske politike v Slovenij od liberalizma do druge svetovne vojne* smo dobili v eni knjigi zbrano problematiko, ki s svojo zgodovino, razvojem odgovarja na mnoga vprašanja sedanjosti, ko toliko govorimo o razmerju med kapitalom in delom.

Zdenko Čepič

J u r i j P e r o v š e k : Slovenska osamosvojitve v letu 1918: Študija o slovenski državnosti v Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov. Modrijan, Ljubljana 1998, 191 strani

Lastno državnost v pravem pomenu besede smo Slovenci dosegli na začetku zadnjega desetletja, vendar pa je že ob zaključku drugega desetletja tega stoletja obstajala slovenska država, 'rojena' ob velikih spremembah po prvi svetovni vojni. Takrat je bila po mnenju dr. Jurija Perovška, višjega znastvenega sodelavca Inštituta za novejšo zgodovino iz Ljubljane, dosežena prva slovenska državna osamo-